

Honderd Jaar Film

Wanneer moeten in Utrecht de vlaggen uit?

Het kan niemand ontgaan zijn: het afgelopen jaar werd het feit herdacht dat de film honderd jaar bestaat. Dat honderd jaar geleden, om precies te zijn op 28 december 1895, de gebroeders Auguste en Louis Lumière in Parijs de eerste filmvoorstelling gaven. En de wereld heeft het geweten. Met talrijke boekuitgaven, speciale filmprojecten en tentoonstellingen werd het honderd-jarig jubileum gevierd. Ook in Nederland werd er veel aandacht aan het jubileum besteed, ondanks het feit dat een centraal geleide grootschalige viering wegens geldgebrek niet van de grond kwam. Met speciale voorstellingen van historische films tijdens de filmfestivals van Rotterdam en Utrecht, met series interessante - goeddeels buitenlandse - televisieprogramma's en met de hervertoning van bijzondere films, zoals de reeks *Les Films du Paradis* en de serie *Silent Classics*, kon ook de Nederlandse filmfiethebber aan zijn trekken komen.

Herman de Wit studeerde in 1986 af aan het Instituut voor Theaterwetenschap van de Rijksuniversiteit Utrecht met het onderzoek Film in Utrecht van 1895 tot 1915. Op het ogenblik is hij werkzaam als hoofd programma van het Nederlands Film Festival.

Maar viel er in 1995 eigenlijk wel een jubileum te vieren? Wellicht in Frankrijk, waar de broers Lumière hun uitvinding, die ze in het voorjaar van 1895 gereed hadden, juist op de valreep van 1895 aan het publiek presenteerden. In de rest van de wereld waren de projecties van de Cinématographe, zoals de Lumières hun toestel noemden, in 1895 nog niet te zien. Ook niet in Nederland. Daar moest nog tot 12 maart 1896 gewacht worden, voordat de eerste filmbeelden op het doek verschenen. Dat gebeurde in Amsterdam waar medewerkers van de Lumières in een voormalig winkelpand in de Kalverstraat enkele weken lang het wonder van de negentiende eeuw presenteerden.

Parktuin Tivoli

In Utrecht moest men nog langer wachten voor men naar de film kon. En wel bijna tot het einde van 1896. Pas in november van dat jaar werd de komst van het wonder aangekondigd. In het Utrechtsch Dagblad van 24 novem-

ber 1896 konden de Utrechters lezen: 'Nieuw! Nieuw! Grand Théâtre Edison, komt met zijn levende Beelden; weergegeven door den kinematograph. Het grootste succes der 19e eeuw. Standplaats Parktuin "Tivoli". Directie Chr. Slieker.' Vier dagen later volgde in dezelfde krant een grote advertentie voor dit 'Grootste succes der 19e eeuw. Edisons ideaal, Levende Beelden weergegeven door de kinematograaf, vinding van de heeren A. en L. Lumière uit Lyon.' De directeur, Christiaan Slieker, deelde in deze advertentie ook mee wat er te zien zou zijn: 'Series fotografische momentopnamen worden op natuurlijke grootte in al hun kleurenpracht met kolossale snelheid weergegeven, zoodat straattooneeltjes, watervallen, stadsgezichten, 't komen en gaan van sneltreinen, enz. enz. natuurgetrouw worden weergegeven. Per minuut worden voor het oog 900 fotografiën voorbijgevoerd.' Slieker deelde verder mee dat de komende zondag - dat moet dus

zondag 29 november geweest zijn - de grote openingsvoorstelling zou plaatsvinden. Er zouden verder iedere dag voorstellingen zijn van vier tot elf uur. De entree zou voor de eerste rang 50 en voor de tweede rang 25 cent bedragen.

George Christiaan Slieker (1861-1945) was een Friese kermisexploitant die het land doorreisde met attracties als een Platengooierij, een werptent, en een Electriche Visscherij, een magnetische hengeltent. In de zomer van 1896 kocht hij bij de Berlijnse firma Foesterling & Co. een apparaat voor het projecteren van de levende beelden. Bij de Lumières kon Slieker niet terecht, want die hielden de exploitatie van hun Cinématographe in eigen hand. Maar wel bij Foesterling & Co. die overigens de kastjes van de Lumières goed had bestudeerd. Op 16 juli 1896 kon Slieker op de kermis van Leeuwarden voor het eerst voorstellingen met zijn kinematograaf geven. Daarna trok hij met zijn nieuwe attractie het land door.

Kermistent

Op 29 november 1896 was hij dan in Utrecht. Als plaats van de voorstellingen vermeldde de advertenties Parktuin Tivoli, het inmiddels verdwenen park op de hoek van de Wittevrouwensingel en de Nachtegaalstraat. In het park, dat doorgaans alleen voor leden van de sociëteit Tivoli toegankelijk was, stond een grote concertzaal waar naast concerten ook vaak variétévoorstellingen gegeven werden.

Veel kermisexploitanten probeerden ook 's winters met hun attractie geld te verdienen door

Afbeelding van
de filmtent van
Christiaan Slieker

Honderd Jaar Film

Wanneer moeten in Utrecht de vlaggen uit?

Advertentie voor
de eerste film-
voorstelling uit
het Utrechtsch
Dagblad,
28 november 1896

deze in vaste zalen te vertonen. Ook Slieker deed dit. Zo heeft hij met zijn kinematograaf voorstellingen gegeven in zalen in Bolsward en Zwolle. Het ligt dus voor de hand te veronderstellen dat Slieker zijn Utrechtse voorstellingen eind november in de concertzaal van Parktuin Tivoli heeft gegeven. De temperatuur was er niet naar om in een luchtige kermistent naar een voorstelling te gaan zitten kijken. Het vroom

's nachts matig en ook overdag kwam de temperatuur nauwelijks boven het vriespunt. Op verschillende Utrechtse ijsbanen werd geschaatst.

Toch heeft Slieker zijn Utrechtse voorstellingen in zijn tent gegeven, zoals blijkt uit het verslag dat op 9 december in het Utrechtsch Nieuwsblad verscheen: 'In de tuin van Tivoli staat thans een inrichting, onder

directie van den heer Sluyker, die een bezoek overwaard is. Met genoeg namen wij er gisteren een kijkje. Het is de Edison's Kinematograph, een vernuftig uitgedacht toestel, waardoor op een wit scherm platen worden gereproduceerd, zoo ongeveer als dat met een tooverlantaarn geschiedt, met dat groote verschil, dat wij hier zien levende beelden, de natuur als 't ware op het doek gebracht. (...) Interessant en geheel en al het geld waard is het zeker. Wie belang stelt in een mooie uitvinding onzer eeuw, moet deze Kinematograph gaan zien, die nog een heel verschil maakt met de Kinetoscoop, waarin de beelden zeer klein waren. Als wij een opmerking mogen maken, dan is het die, dat de voorstellingen van een half uur wel wat kort zijn, vooral voor hen die eerste rang 50 cent betalen. Menigeen zal het teleurstellen, dat het al zo gauw is afgelopen. De inrichting der tent is zeer netjes.'

Belangstellende publiek

De verslaggever was kennelijk zo onder de indruk geraakt dat hij de naam van Slieker niet helemaal goed in zich had opgenomen. De naam van Edison had hij echter foutloos gespeld. Dat maakt duidelijk waarom Slieker de naam van deze beroemde Amerikaanse uitvinder aan zijn inrichting had verbonden. De naam Lumière of Foesterling zal vrijwel niemand iets gezegd hebben, maar iedereen wist wie Edison was. Voor weer een nieuwe uitvinding van deze beroemde Amerikaan wilde men wel komen. Om dan een half uurtje te kijken naar een aantal filmpjes die elk zo'n minuut duurde. En telkens als er een filmpje was vertoond was er

NIEUW. NIEUW.

GRAND THÉÂTRE EDISON

voor het eerst in Utrecht gearriveerd.

Standplaats Parktuin Tivoli.

Grootste succes der 19e eeuw.

EDISONS IDEAAL
LEVENDE BEELDEN

WEERGEGEVEN DOOR DEN

KINEMATOGRAAF,

vinding van de heeren A. en L. LUMIERE uit Lyon.

Series fotografische momentopnamen worden op natuurlijke grootte in al hun kleurenpracht met kolossale snelheid weergegeven, zoodat straatuoneeltjes, watervallen, stadsgesichten, 't kome en gaan van sneltreinen, enz enz. natuurgetrouw worden weergegeven. Per minuut worden voor het oog 900 fotografien voorbijgevoerd. Komt dit zien en ge staat verwonderd.

Iederen dag NIEUWE BEELDEN.

13917

Zondag Grootte Openings-Voorstelling.

Iederen dag voorstelling van af 4 uur en vervolgens iederen dag tot 11 uur.

Entrée { 1e rang 50 Cent.
2e rang 25 Cent.

De Directeur CHR. SLIEKER.

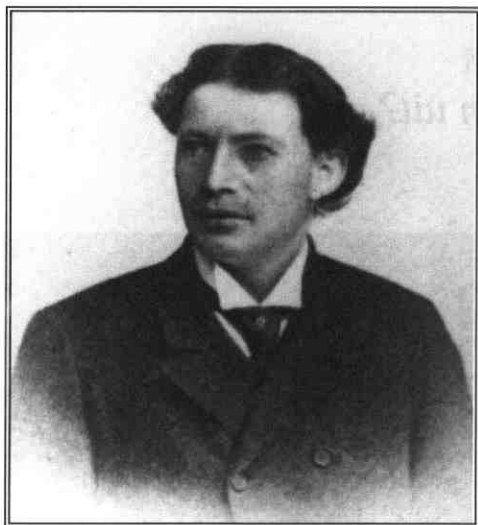

Foto van
Christiaan Slieker

weer een korte pauze om een nieuw filmpje in de projector te zetten. Voor zo'n voorstelling was een toegangsprijs van vijftig cent voor de eerste en vijftigcent voor de tweede rang niet mis.

Of de eerste filmvertoningen in Utrecht een succes zijn geweest, is moeilijk te achterhalen. De Utrechtsche Courant schreef op 5 december, toen Slieker dus een week in Utrecht voorstellingen gaf, dat diens attractie nog niet het belangstellende publiek wist te trekken 'in die mate waarin zij die waardig is'. Hoe lang Slieker met zijn Grand Théâtre in de tuin van Tivoli heeft gestaan, is evenmin duidelijk. Zeker is wel dat de Utrechtse verslaggevers enthousiast waren over de vertoonde beelden, waarbij vooral het werkelijkheidsgehalte van de tafereelen ze is opgevallen: 'het vertrek en aankomst der treinen; men ziet deze in hunne snelle bewegingen, dikke rookwolken stijgen uit de pijp der locomotief omhoog', 'een zwembadplaats, de zwemmers in het water springende, het water als vloeibaar zilver doende opspringen.' en 'een stoomboot (...) varende, de rook uit de schoorsteen opstijgende, tot zelfs het zog en het nagelaten spoor kon men zien.' De verslaggever van het Utrechtsch Dagblad kon niet anders dan opmerken: 'Inder-

daad, die wat interessants wil zien, moet daár een kijkje gaan nemen.'

't Metalen Kruis

Hoewel de eerste filmvoorstelling in Utrecht dus pas eind november 1896 herdacht kan worden, zijn er wel argumenten aan te voeren waarom al in 1895 met de viering van het honderdjarig bestaan van de film begonnen kon worden. Ook in Utrecht. Want in 1895 was er ook in Utrecht wel degelijk film te zien. Alleen nog niet op de manier van de Lumières: geprojecteerd op het witte doek.

De broers Lumières waren bepaald niet de enigen die zich eind vorige eeuw met de film bezighielden. In vele Europese landen en in de Verenigde Staten werd geprobeerd oplossingen te vinden voor de technische problemen van de film. In Amerika ontwikkelden William en Antonia Dickson in opdracht van Thomas Alva Edison in het begin van de jaren negentig de kinetograph, een toestel waarmee ze films konden opnemen. Voor het vertonen van de films bouwden ze een kijkkast, de kinetoscope. Door een gaatje in de kast waren de filmbeelden te zien.

In 1894 werd de kinetoscope in

Amerika geïntroduceerd. Vanaf 27 december 1894 waren de apparaten ook in Nederland te bezichtigen en wel in een pand aan de Reguliersbreestraat in Amsterdam. Vanaf 23 maart 1895 was de kinetoscope ook in Utrecht te zien. In café 't Metalen Kruis aan het Domplein, dat stond op de plaats waar nu de etablissementen 't Weeshuis en Lofen zijn gevestigd, waar naast de kinetoscope ook Edisons fonograaf te bewonderen was.

Het programma van deze kinetoscopevertoning vermeldde nummers als De wereldberoemde serpentine danseres Loie Fuller, Sandaw, de sterke man, Bertoldi, gymnaste en Mexicaansch duel. Voor het kijken in de kinetoscope werd 10 cent gevraagd, evenals voor het beluisteren van de fonograaf. Er stonden in de voorzaal van het café drie kinetoscopen. Hoeveel fonografen er waren opgesteld is onduidelijk. Hoewel de uitvinders van de kinetoscope en de fonograaf wel experimenteerden met een koppeling van het beeld van de kinetoscope met het geluid van de fonograaf, is er geen aanleiding te veronderstellen dat er bij het tentoonstellen van beide apparaten in Utrecht sprake was van een combinatie van beeld en geluid.

Advertentie voor
de voorstelling van
de Kinetoscope uit
het Utrechtsch
Dagblad, 23 maart
1895

DE KINETOSCOPE
met de laatste photographiën van EDISON
en **EDISON'S PHONOGRAPH**

Zijn voor korten tijd in een apart lokaal tentoongesteld in 't Metalen Kruis, Domplein F 13, Utrecht, ingang Sociëteitsdeur. Laat deze gelegenheid niet voorbijgaan om de wonderlijke levende beelden te zien. De wereldberoemde serpentine danseres Loie Fuller, Sandaw, de sterke man, Bertoldi, gymnaste, Mexicaansch duel, boxpartij door katten, vlinderdans, hondengevecht, Engelsche boxpartijen en vele andere te veel om op te noemen. — A'wisselend programma. 10 cent per scene.

Tentoongesteld door THE WORLD'S PHONOGRAPH COY., Rokin 140, Amsterdam. 3510

Honderd Jaar Film

Wanneer moeten in Utrecht de vlaggen uit?

Het witte doek

De Utrechtse kranten schreven uitgebreid over de nieuwe uitvinding. De Utrechtsche Courant besteedde bij haar beschrijving van de kinetoscoop op 27 maart 1895 natuurlijk aandacht aan de werking van het nieuwe apparaat, maar schreef ook: 'Als men nu weet, dat de heer S. bovendien Edison's fonograaf heeft doen plaatsen, een en ander in de voorzaal van zijn café, zoodat familiën, dames, enz. zeer geschikt en zonder stoornis daar kunnen aanwezig zijn, dan zal eene verdere beschrijving onzerzijds onnoodig zijn om tot een spoedig bezoek aan te sporen.' De exploitant - met de heer S. is de

heer Sandmann, eigenaar van café 't Metalen Kruis, bedoeld - deed duidelijk zijn best om de attractie ook aantrekkelijk te maken voor dames en heren die liever niet in een café gezien wilden worden. Kennelijk bezochten die dames en heren de attractie ook, want het Utrechtsch Dagblad schreef op 30 maart, toen de toestellen een week in Utrecht waren: 'De kinetoscoop en de fonograaf (...) trekken steeds meer bezoek. Terwijl wij er dezer dagen waren, troffen wij er een gezelschap heeren en dames, die vol bewondering waren, zoowel voor hetgeen de kinetoscoop hun te aanschouwen als voor wat de fonograaf te hooren gal.' Dit is de enige verwijzing naar de publieke belangstelling voor deze kinetoscoopvertoning in de Utrechtse kranten. Die belangstelling is waarschijnlijk niet slecht geweest. Terwijl het de bedoeling was de toestellen ongeveer veertien dagen tentoon te stellen, waren ze in begin mei nog te bezichtigen en te beluisteren. Ze zijn dus ongeveer zes weken in Utrecht geweest.

Eind september 1895 waren de kinetoscopen weer te bewonderen. Nu in sociëteit De Vereeniging aan de Mariaplaats. Daar was ook de fonograaf weer te beluisteren. Dat zal zo'n drie weken hebben geduurd, want vanaf 20 oktober werden er in de Vereeniging elke avond specialiteiten-voorstellingen gehouden. De kinetoscopen en de fonografen zullen er toen wel niet meer hebben gestaan. Zij zijn dus waarschijnlijk ongeveer drie weken te zien en te horen geweest. Het was de laatste keer dat de kinetoscoop in Utrecht te bezichtigen was.

Geen wonder, want spoedig zou het privé gluren naar de niet zo scherpe beeldjes in de kinetoscoop plaatsmaken voor de projectie van de film op het witte doek. Dat was een veel beter systeem, zoals de journalist van de het Utrechtsch Nieuwsblad al op 9 december 1896 opmerkte in zijn beschrijving van de eerste filmvoorstelling van Christiaan Slieker. Het projecteren op het witte doek gaf de film niet alleen veel grotere overtuigingskracht, het bleek ook - in tegenstelling tot wat Edison dacht en wat de broers Lumière hoopten, maar niet verwachten - heel winstgevend te exploiteren.

Met een beetje goede wil kan de geschiedenis van de film voor wat Utrecht betreft in maart 1895 beginnen. Maar de geschiedenis van de film op het witte doek - en dat is toch de echte film - begint in november 1896. En de viering van het honderd-jarig bestaan van de film moet dus voor wat Utrecht betreft in november 1996 zijn hoogtepunt vinden. Alle festiviteiten die tot nu toe hebben plaatsgehad, hoe leuk ook, beschouwen we dus maar als aanloop daarheen. Intussen is er nog tijd om voorbereidingen te treffen om het honderd-jarig jubileum van de komst van de film naar Utrecht waardig te vieren.

Het is dan ook verheugend dat de Utrechtse filmorganisaties, het Springhaver Theater, Wolff Bioscooponderneming, Pathé Cinemas, Filmcentrum 't Hoogt, het Instituut voor Film en TV-wetenschap Universiteit Utrecht en het Nederlands Film Festival op het ogenblik plannen daarvoor ontwikkelen.

Afbeelding van de kinetoscoop

